

Andrei Kurkov

ŠENGENO ISTORIJA

Ukrainiečių rašytojo romanas apie
Lietuvą, Europą, Kikutį, meilę
tėvynei ir artimui

Alma littera

*Marcelijaus Martinaičio,
didžio lietuvių poeto,
atminimui*

1 SKYRIUS

Šeštokai, 2007 metų gruodžio 20

Žemė neakla, ji net naktį neužmerkia akių. Žiūri milžiniškais vyzdžiais – vandenynais, jūromis ir ežerais – į tamsą, į dangų! Viską regi ir viską atspindi. Tiktai niekas dorai nežino: ar pamatyta išlaiko atmintyje. O jeigu išlaiko, tai kaip? Ir kur slypi jos atmintis? Gal dėl tokių klausimų be atsakymų žmogus dažnai save laiko žemės akimis ir bando tai, ką matė, išsaugoti: perpasakoti, užrašyti ir paslėpti archyvuose. Taigi žmogus bando rašyti žemės istoriją, nors iš tikrųjų rašo tik istoriją, regėtą savo paties akimis.

Žmogus įpratęs kliautis savo akimis, ausimis, atmintimi.

Bet žmogaus žvilgsnis viena, o žemės žvilgsnis, bedugnis ir begalinis, – kas kita. Jame lengva paskęsti ir mintimis, ir kūnu. Juose – šituose vandenynuose, jūrose ir ežeruose – jau paskendo milijonai žmonių. Ir tų, kurie mėgino rašyti žemės istoriją iš tikrųjų rašydami tik savąją, ir tų, kurie nemėgino.

Žemės žvilgsnis skiriasi nuo žmogaus žvilgsnio vienu dideliu dalyku. Žemė visada žvelgia į viršų, į dangų, o žmogus – aplink žvalgosi, kartais pasižiūri į tolą, kartais į dangų, kai pajunta iš ten nukreiptas į save kažkieno akis. Žemei rūpi tik viena: kas danguje, virš jos. O virš jos visada tas pats – čia mėlyna, čia juoda, čia pilka. Dar kartais saulė, kartais debesys, kartais mirksintis avialainerio žiburėlis arba spindintis, tarp žvaigždžių judantis žmonių pasiųstas taškas, iš blizgančio metalo jų padarytas kosminis šnipas bendrinio „palydovo“ pavadinimu. Šie „palydovai“ – vienintelis žmonių bandymas nukreipti savo žvilgsnį žemyn, į žemę. Tikriausiai pirmieji mokslininkai svajojo, kad žemės žvilgsnis ir palydovo

žvilgsnis kada nors susitiks. Ir kad palydovas nufotografuos žemės reakciją į šitą protingų žmonių pokštą. Pirmieji mokslininkai jau mirę. O vėlesnieji pamiršo arba nežinojo apie pirmųjų sumanymą. Vėlesnieji per palydovus mėgino įžiūrėti visus miškų takelius ir visus laivus jūrose, ypač karinius. Ir nebuvo didesnės kliūtis jiems žvalgant žemę, kaip sunkūs, sniego prikrauti debesys, skubantys užkloti žemę baltutėliais kailiniais, kad ji galėtų šiltai peržiemoti.

Štai ir šį sykį palydovui, praskriejusiam virš rytų Lietuvos, nepavyko nieko įžiūrėti. Jis net nepastebėjo, kaip gražiai ant žemės, jau visą mėnesį padengtos sniegu, krinta šviežios snaigės.

2007 metų gruodžio dvidešimtą, apie vidurnaktį, debesys, iškratę sniegą, pasitraukė iš dangaus virš miško prie Anykščių miestelio. Nuskrido „pasikrauti“. Ir miškas, prislėgtas naujo sniego ant eglių šakų ir pušų vainikų, liovėsi ošęs, nutilo ir įsiklausė. Virš apsnigtų aukštų pušų lajų, ant vienintelio šiame miške kalno mirksėjo raudonas švyturio žiburėlis. Tokiu pačiu raudonu žybsėjimu iš viršaus, iš suniurusio gruodžio dangaus, jam atsiliepė skrendantis lėktuvas. Svetimas lėktuvas, ne nuo šios žemės pakilęs ir ne ant jos nutūpsiantis.

Žemė, maitinanti šito miško šaknis, nebuvo tokia maža, kad joje neatsirastų vietos pakilimo takui. Bet ir ne tokia didelė, kad savo lėktuvus užpildytų savais žmonėmis. Juk negalima įsakyti kiekvienam lietuviui kartą per mėnesį pirkti lėktuvo bilietą ir kur nors skristi. Negalima ir pavojinga. O ir kam, jeigu yra jūra, upės, ežerai, jeigu yra valtys ir laivai? Ir net aukštas bokštas su raudonu žiburiu vidury Anykščių šilelio, trys šimtai kilometrų nuo pajūrio! Yra net geležinkelis, siaurukas, kuriuo iš Anykščių galima nuvažiuoti į Panevėžį. Yra viskas, kad jaustumėsi laisvas ir taip jausdamasis nematytum reikalo skubėti. Laisvi žmonės niekur neskuba. Todėl ir pavėluoti negali. Neskuba ir dažniau žiūri sau po kojų. Vadinas, ir rečiau suklumpa.

2007 metų gruodžio dvidešimtą, be penkiolikos minučių dvyliktą nakties, prie užkardo Šeštokų kaime, glūdinčiame kažkur tarp Kalvarijos ir Lazdijų, pačiame lietuvių žemės pakrašty, toli nuo Anykščių šilelio, neskubėdamas priėjo senukas. Tvirta, bet krypuojančia eiseną. Priėjo ir sustojo už kelių žingsnių, vidury kelio, kurį užkardas nuo jo atitvėrė savo dryžuota kartimi.

Namuke, nudažytame žaliai ir stovinčiame labiau į kairę, švietė du langai. Pro juos ant apsnigto kelio sklido naminė, kiek apsiblaususi šviesa. Net dryžuotasis užkardas blykčiojo rikošetu į jį atsimušus šiai langų šviesai, kuri pirmiausia krito ant sniego, tada geltonais purslais tiško palei langus.

Girgžtelėjo durys. Medinį slenkstį peržengė pasienietis be milinės. Užvertė galvą, pažiūrėjo į lemputę, kabančią virš priebučio stogelio. Siekė jos abiem rankomis. „Turbūt užšalo“, – pamanė. Kaire sugriebęs patroną, o dešine – lemputę, pasukiojo į abi puses. Ir plykstelėjo lemputė, pasieniečio rankų prižadinta. Tas, aiškiai savimi patenkintas, nusišypsojo, įtraukė šalto oro ir išpūtė su garo kamuoliu. Pusę minutės stropiai apsietė nepastebįs senuko, prisimerkusio nuo staigiai įsijungusios lemputės. Bet paskui pasieniečiui pasidarė nepatogu, jis pažvelgė į prašalaitį ir linktelėjo. Senukas, žiūrėdamas į pasienietį, irgi linktelėjo ir, įkišęs ranką į trumpo pilko palto pastatyta apykakle kišenę, ištraukė senamadišką kišeninį laikrodį, atvožė ciferblato dangtelį. Be aštuonių vidurnaktis.

– Gal užeisite? – mandagiai paklausė pasienietis.

– Gal ir užeisiu, – atsakė senukas, tačiau nepajudėjo iš vietos.

– Tai užeikit, – pakartojo pareigūnas. – Turime arbatos ir kaimo stipresnio.

– Čia dabar kas? – garsiai nusistebėjo senukas. – Ar visus iš eilės į vidų kviečiate? Be to, argi pasienyje leidžiama gerti?

– Šiandien galima, – atsidūsėjo pasienietis. – Tokia diena, kad galima.

Jis atidarė duris, įžengė į namelį, apsidairė. Senukas užlipo tris laiptelius lėtai kilnodamas nesilankstančią per kelį dešinę koją, užsibaigiančią ne sunkiu batu kaip kairioji, o gumine pakulne, prikaltą prie medinės kulkšnies. Dideliame pasienio punkto kambaryje kvėpėjo cinamonu ir gvazdikėliais. Ant mažos elektrinės plytelės pro snapelį leido garą mėlynas emaliuotas arbatinys. Ant palangės tarp dviejų vazonų su senais alijošiais stovėjo kresnas, ne aukštesnis už šituos vazonus, „Žalgirio“ butelis. Šalia – nedidukės taurelės. Ant sienos virš rašomojo stalo kabėjo prezidento Adamkaus portretas.

Senukas pažvelgė į prezidentą, į tris pasieniečius. Palingavo galvą.

– Kas gi šitaip saugo sieną? – nustebęs paklausė.

– Užsidarome, – liūdnu, bespalviu balsu paaiškino karininkas ir skėstelėjo rankomis – atseit daugiau nieko negalys padaryti.

– Sieną uždarote? – pasitikslino senukas.

– Priešingai. Atidarome. O pasienio punktą uždarome, – atsakė antrasis pasienietis.

– Ir kurgi būsit perkelti?

– Kas kur, – atsiduso trečiasis. – Aš tikriausiai išvažiuosiu už jos, už sienos. – Ir jis nelabai linksmai dirstelėjo pro langą.

– Taip, ko gera, esama šalių, kuriose stinga pasieniečių, – patylėjęs iš reto pasakė senukas. – Tačiau tos šalys arba nesveikos, arba didžiulės... Arba ir tokios, ir tokios.

2 SKYRIUS

Pienaglio kaimas netoli Anykščių

Senis Jonas, įžengęs į vidų su dviem kibirais, kaupiniais švaraus aksominio sniego, sustojo ant guminio kilimėlio.

Koridoriaus lemputės šviesa atsimušė balutėse, pasklidusiose aplink laisvai išsirikiavusius pasieniu pusbačius ir aulinukus. Iš rudų vyriškų batų poros stirksojo šalčio mėšlungio vis dar sutraukti raišteliai.

Senis Jonas pastatė priešais save kibirus. Pakėlė ražą, gulintį čia pat pas duris, nubraukė juo sniegą nuo aulinių ir persiavė pilko veltinio šlepetėmis, jam per didelio numerio. Jomis galėjai slysti per grindis nekilnodamas kojų. Ir senis Jonas, čiupęs kibirus su sniegu, nučiuožė koridoriumi iki pirmųjų durų iš kairės, medinių ir ne kartą perdažytų vis kitokia spalva, todėl šitos jaukios kaimo trobos svečiams atrodydavo, kad už tokių durų turi būti kitoks, paralelinis pasaulis. Gerai įsižiūrėjus įvairiose vietose nusitrynę dažai išdavė jų raudoną, baltą ir net mėlyną praeitį. Nors paskiausiai senis jas buvo nudažęs tauria žalia spalva, neryškia, matine. Visa kita koridoriuje buvo atnaujinta taip, kaip reikalavo anūkė Renata, gyvenanti savajame trobos gale, už visai paprastų, tačiau gerų, tvirtų, tik nedažytų durų dešinėje koridoriaus pusėje. Už jų skambėjo juokas, jauni balsai.

Senis Jonas grįžo į koridorių su plaušine šluota, išvalė aplinkui grindis. Šyptelėjo iš apavo sumetęs, kad prie ovalaus stalo Renatos svetainėje ši vakarą sėdi šešiese, įskaitant ją pačią. Susirinko trys poros. Vadinasi, svajos. Ir ką jie ten švenčia?! Iki Naujųjų dar dešimt dienų! Galėtų ir palaukti.

– Mums reikia skrybėlės! Eik ir paprašyk senelio!

Vytas įsmeigė į Renatą linksmą, bet reiklų žvilgsnį.

– Jis skrybėlių nenešioja! Na, gerai...

Renata pabeldė į žaliąsias duris.

– Seneli, galima? – šūktelėjo ir pasuko rankeną.

Įkišo galvą. Senis Jonas sėdėjo krėslė prie lango. Virš jo galvos švietė toršero lemputė. Ant nosies akiniai kauliniais rėmeliais, keistos, kone gintarinės spalvos. Rankose knyga.

– Galima puodą pasiskolinti?

– Imk. O ką virsi?

– Ateitį, – pajuokavo Renata ir žengė į jo virtuvėlę, kurioje keptuvės, prikaistuviai ir kitokie puodai bei kiti valgio gaminimo rakandai kabėjo eilėmis iki pat palubės, užverti ant ilgų užlenktų

vinių, įkaltų į trobos sienojus. Jie tarsi puošė nedidelį ir kiek sutūpusį langelį, nėmaž nepanašų į kitus langus jų namuose.

Šis langelis truputį panėšėjo į viduramžių šaudomąją angą, sakytum žmogus, sumanęs šitą trobą, virtuvėlę laikė paskutiniu bastionu. O gal lango mažumas liudijo šeimininko nenorą, kad kas matytų iš kiemo, kaip jis valgo?

Renata nukabino nuo vinies didelį puodą ir išsinešė.

Senis Jonas padėjo knygą ant plataus krėslo ranktūrio, pakilo ir taipgi žengė į savo virtuvę, kur ant medinių grindų po langeliu dviejuose kibiruose tirpo sniegas.

Senolis žiūrėjo į šitą jau patamsėjusį nuo namų šilumos sniegą, netrukus virsiantį vandeniu, o paskui arbata. Žiūrėjo ir bandė liežuviu „perskaityti“ pusryčių skonį. Bet liežuvius tylėjo kaip tikras, priesaikai ištikimas prieš armijos kareivis, paimtas į nelaisvę. Neišdavė nė menkiausios skonio užuominos. Tas liežuvius ir taip jau buvo niekam tikęs ir valgio skoniu pusaklis. Aišku, jog dėl senatvės. Nieko iš liežuvio neišpešęs, Jonas priėjo prie kriauklės ir viską suprato: šiandien jis be pusryčių! Juk jei būtų pusryčiaavęs, būtinai būtų išplovęs lėkštę ir ji dabar džiūtų ant geležinių grotelių prieš pat nosį. O net jei ir nebūtų išplovęs, gulėtų sau toji lėkštė kriauklėje.

– Keista, bet alkio nejaučiu, – sušnibždėjo senukas.

Jis grįžtelėjo į šaldytuvą, pažvelgė į pintinę su bulvėmis, stovinčią po tvirtu ąžuolo stalu. Žvilgsnis pats nuslydo prie Vienos kėdės, trapios, liaunos, bet gyvenančios jų name septynias dešimtis, o gal ir daugiau metų. Iš kur ji čia atsiradusi?

Jonas atsisėdo ant jos, atsirėmė alkūnėmis į stalą.

Ir prisiminė, kaip ant šitos kėdės keturiasdešimtų ano amžiaus metų rudenį sėdėjo sovietų karininkas ir rašė jam, Jonui, tada dar berniokėliui, kažkokį popierių, pagal kurį šis turėjo būti nedelsiant paimtas į Raudonąją armiją. Paskui tas karininkas bandė jį išklausti kelio į Biržus. Ir Jonas, tik truputį kai ką sugraibantis rusiškai, piešė jam taką per mišką į vieškelį, kuris šitą karininką

turėjo išvesti į dar kitą kelią, einantį kaip tik ten, kur jam ir reikėjo. Paskui kėdė dingo. Motina užtempė ją į palėpę, kad daugiau joks svetimas žmogus nesisėstų prie jų senutėlio stalo. Patys, kai reikėdavo valgyti, atsinešdavo dvi lentas ir padėdavo ant taburečių abipus. Prisiminė Jonas, kaip vėliau dar porą kartų buvo atėję sovietų kariškiai, bet ilgai neužsibuvo. „Ir kas per skurdas! Net atsisėsti nėra kur! – nustebęs sykį pasakė vienas jų. – O namas didelis! Tikriausiai ponas gyveno.“

„Taip, ponas gyveno, bet mes jį išvijom“, – paaiškino tam karininkui Jono tėvas Vytas. „Teisingai padarėte“, – pagyrė karininkas ir išėjo taip ir nepasisakęs, ko atėjo. Jam išėjus Jono tėvas Vytas šyptelėjo. Namas juk jo tėvo statytas. Jei karininkas būtų sužinojęs, gal būtų Vytą su žmona ir sūnumi išgrūdęs iš namų kur nors į Sibirą. Bet šito neatsitiko.

– Na ką, puodą į mūšį! – su šypsena strazdanotame veide šuktelėjo ručkis Andrius ir, nužvelgęs visus susimokėlišku žvilgsniu, griebė už kakliuko butelį „Trejų devynerių“ balzamo. – Pasitikrinsim laimę?

Į taureles sukliuksėjo gintarinis gėrimas.

Renata išdalijo tušinukus ir lapukus, išplėštus iš kišeninio bloknotelio. Kiekvienas kažką parašė savo lapuke, sulankstė ir įmetė į puodą.

– O dabar jau galima. – Andrius atsargiai paėmė taurelę. – Už sėkmę!

Susirinkusieji susižvalgė ir siurbtelėjo klampaus stipraus balzamo.

– Aš pirma! – pareiškė Ingrida ir išgriebė iš puodo sulenktą popierėlį. Neišlanksčiusi pasidėjo ant stalo prie savęs.

Paskui ją traukė burtus ir Klaudijus, ir Vytas su Renata, ir Andrius, ir Barbora.

Svetainėje ūmiai tapo tylu. Tik laikrodis ant sienos, – juokais draugų dovanotas Renatai prieš šešerius metus, pilnametystės proga, jo rodyklės judėjo tuščiu ciferblatu, o skaičiukai, lyg nutrūkę nuo savo vietų, gulėjo apačioje vienoj krūvoj, – tik šitas laikro-

dis tiksėdamas neleido tylai tapti absoliučia. Tačiau svečiai, kad ir sulaukę kvapą, neįstengė ilgai taip išsėdėti, todėl tylos akimirka kambaryje buvo trumpa, bet spėjo jai suteikti jaudinančio iškilmingumo.

Sučežėjo lapeliai. Kažkuris lengviau atsiduso. Rodos, Andrius.
– Klasė! – pergalingai sukuždėjo Barbora.

Renata atsisuko į šalia sėdintį Vyta ir šypsodama žaismingai pakraipė galvą.

– Šitas, – parodė ji pirštu į savo atverstą lapuką, – bus tavo miestas. O mano – pas tave! Atiduok!

Draugai su pašaipia nuostaba žiūrėjo, kaip Renata ir Vytas apsiškai lapeliais.

– Tai jūs skirtingus užrašėte? – Barbora palinko bandydama įžiūrėti, kas parašyta jų lapukuose.

– Skirtingus, bet jie šalia! – atsakė Renata. – Nesvarbu! Svarbu, kad mums nusišypsojo laimė! Aš net netikėjau.

– Čia juk ne momentinė loterija, – mostelėjo ranka ručkis Andrius. – O jei būčiau ištraukęs svetimą svajonę? Man ji nereikalinga. Būčiau gražinęs. Mainais į savąją, aišku.

– Į mudviejų, – pataisė ją Barbora. – O jums, – pažvelgė ji į Renatą ir Vyta, – tikriausiai dar anksti važiuoti. Renata nori į Veneciją, o jis – į Romą. Jūs dar nesusiderinote kaip mes.

Barbora žvilgtelėjo į Andrių. Paėmė jo lapelį, paskui savo, iškėlė, kad visi matytų. Abiejuose skirtinga rašysena buvo brūkštelėtas tas pats žodis „Paryžius“.

– Pamatyti Paryžių ir mirti! – koketiškai išdainavo Ingrida.

– Mirti nebūtina. – Barbora metė į ją pasitikintį savimi, kiek išdidų žvilgsnį. – Bet nuvažiuoti, pamatyti ir nugalėti – taip! Beje, ir klimatas ten daug geresnis negu jūsų numylėtoje Anglijoje.

– Mes ne į Angliją, – taikiai pasakė už draugę Klaudijus. – Mes į Londoną. O Londone orai priklauso nuo to, kiek tavo banko sąskaitoje pinigų.

– Oi, mūsų žąsis tikriausiai jau iškepė! – sušuko Renata, pačiu laiku prisiminusi pašautą į orkaitę žąsį. – Aš tuoj!

Ji išėjo į virtuvę. Atidarė patamsėjusio ugniai atsparaus stiklo dureles, pažiūrėjo į vidų. Karšta, gardi, kvapi banga sustabdė mintis. Ir jau negalvojo Renata apie Barborą, taip mėgstančią ginčytis dėl niekų. Negalvojo ir apie savo su Vytu ginčus dėl įsivaizduojamos kelionės tikslo ir prasmės. Bene svarbu miestas, į kurį nori patekti! Svarbu suprasti, kad pati kelionė – ir yra gyvenimas. Tačiau ir ji nesibaigia tau patekus į svajonių miestą ir tapus laimingo jo gyventoju.

Renata užsimovė storas virtuvines pirštines, ištraukė iš orkaitės skardą su keptuvu, padėjo ant viryklės. Žąsis tikrai iškepusi! Orkaitės dugne stovėjo uždengtas ketaus puodas, pilnas vėdarų.

– Reikėtų pakviesti tavo senelį, – pasiūlė Andrius, žiūrėdamas į gardžiai atrodantį kepsnį.

– Žinoma, būtinai, – sulinksėjo Renata.

Taurelės vėl prisipildė balzamo, bet prisidėjo dar viena – seneiui Jonui.

Į kambario orą, jau pakvėpusį kepta žąsimi, įsiliejo naujas, šiltas kmynų aromatas – nuo vėdarų. Ir draugų akys iškart įsmigo į pasirodžiusį ant stalo ketaus puodą su bulvinėmis dešromis.

Senis Jonas iškart atsistojo ant laisvos kėdės. Iš duklaus namuose dėvimo švarko kišenės išsitraukė akinius. Užsinėrė ant nosies norėdamas geriau apžiūrėti pagrindinį vakarienės patiekalą.

– Ar kieno gimtadienis? – Jis apžvelgė anūkės draugus.

– Ne, seneli, – nusišypsojo Renata. – Jeigu žiūrėtum televizorių, būtum...

– Sukvailėjęs, – pertraukė anukę senis Jonas. – O kad man jau per vėlu tapti kvailiu, verčiau skaitysiu knygas.

– Ši vidurnaktį Lietuva pateks į Šengoną, – draugiškai tarė Klaudijus, žiūrėdamas seniui į akis, padidintas akinių lęšių.

– Į ką? – perklausė Jonas, pašnairuodamas į kambario lubas.

– Į besienę bendros Europos erdvę, – paaiškino Klaudijus. Ir pasitaisė: – Tiksliau – be pasienio.

– Aaa... O aš čia pasislėpsiu, – ramiai tarė senis Jonas. – Ir nepateksiu. O jūs kaip sau norite...

– Bet atšvęsti reikia.

Vytas pakėlė taurelę.

Žąsis buvo daug įdomesnė už Šengeno erdvę. Susirinkusieji gyrė jos švelnų skonį negailėdami visiems suprantamų gražių žodžių. Senis Jonas nutarė prie stalo neužsisėdėti. Suvalgė gabalėlį žąsienos, išliaupsino puikią anūkės vakarienę, atsisveikino ir išėjo pamiršęs po servetėle akinius.

Lygiai vidurnaktį draugai išgėrė dar po taurelę – už naujos eros pradžią.

Dar po dešimties minučių į svetainę užėjo senis Jonas, jau su mėlyna šiltos flanelės pižama.

– Aš čia akinius pamiršau, o be jų neužmiegu...

– Nejau su akiniais miegate? – nusijuokė ručkis Andrius, jau truputį kauštelėjęs.

– Žinoma. – Suradęs akinius, Jonas įsikišo į kišenę. – Mano silpnas regėjimas. Be akinių net sapno negaliu gerai pažiūrėti – susilieja. O su akiniais viskas matyti, kiekviena smulkmena! Kai jie ant nosies, sapne net ir girdžiu geriau.

– Tai keistuolį turi, – sušnibždėjo Andrius, kai senis Jonas uždarė duris.

– Seną žmogų keistybės puošia, – gūžtelėjusi linksmi atšovė Renata ir pati nusišypsojo iš savo žodžių.

– Seną žmogų keistybės puošia? – pakartojo Barbora. – Cha, kaip įdomu! O jeigu taip ir senatvėje likus gražiai? Tada nereikės nė keistybės.

– Stengtis senatvėje išlikti gražiai – irgi keistybė, – pridėjo savo trigrašį Klaudijus.

Barbora jau norėjo iš įpratimo pulti su juo ginčytis, bet Vytas pradėjo nuruošti stalą. Renata jam padėjo. Ingrida pašoko, griebė dubenį su keptos žąsies likučiais. Barbora tik metė į Klaudijų dygų žvilgsnį ir ėmė rinkti šakutes su peiliais.

„Ir kodėl Ingridai taip nepasisekė?“ – apmaudžiai pamanė nešdama stalo įrankius į virtuvę.